

Сацький П. В.*,

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. pavangard@i.ua

Гончар В. В.**,

студент Навчально-наукового інституту
Юридичний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана». gonchar.vova33@gmail.com

ОЗНАКИ І ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1917 р.

Анотація. Ключовою ознакою держави є право на легітимне здійснення насильства, а одними із головних функцій є забезпечення умов для здійснення правосуддя і безпеки для людини. У революційних умовах ознаки і функції держави зазнають трансформації і тому набуває актуальності потреба аналізу цих трансформаційних явищ у відповідних умовах. Українське суспільство переживало революційні зміни і одночасний процес державотворення у 1917 р. Ключовою складовою цих процесів було становлення системи судової влади в новоутвореній Українській Народній Республіці. Метою статті є дослідити трансформаційні процеси основних ознак держави і її функцій по забезпеченню безпеки людини і умов для здійснення правосуддя в умовах революційних трансформацій. Практичні заходи щодо становлення системи судових інституцій та забезпечення умов для їх функціонування в УНР досліджено на основі архівних матеріалів. Відповідно, здійснено аналіз конкретних заходів органів влади УНР у справі організації судочинства й механізмів використання органів судової влади заради забезпечення умов для функціонування механізмів нормального регулювання суспільних процесів, захисту права людини на життя, майно тощо. Перш за все у дослідженні вагомого значення надано проблемі легітимності судових органів в умовах кризи суспільної довіри до державних інституцій в цілому, яка поступово переросла у кризу авторитету держави як такої для людини. Досліджено намагання владних інституцій УНР забезпечити передумови для легітимного переходу судових органів колишньої Російської імперії у структуру владних інституцій нової держави, утвореної на засадах Третього універсалу Української Центральної Ради. Водночас, відзначено труднощі в процесі переходу судових інституцій під юрисдикцію нової держави і формування неформальних суспільних інституцій які прагнули брати на себе функції здійснення судочинства. Результати аналізу систематизовано із застосуванням теоретичних моделей правового забезпечення функціонування державного механізму. На основі результатів проведеного аналізу і систематизації вироблено авторську концепцію трансформації основних ознак і функцій держави в умовах революційних перетворень.
Ключові слова: держава, легітимне насильство, судові інституції, правосуддя, прокуropи, легітимність.

Abstract. A key feature of the state is the right to legitimate violence, and one of the main functions is to provide conditions for the administration of justice and security for a person. In revolutionary conditions, the signs and functions of the state undergo transformation, and therefore the need for an analysis of these transformational phenomena in corresponding conditions becomes actuality. Ukrainian society was undergoing

*Satskyi P. V., Ph.D. in History, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. pavangard@i.ua

**Gonchar V. V., student of Institute of law National Economic University named after Vadym Hetman. gonchar.vova33@gmail.com
SIGNS AND FUNCTIONS OF THE STATE IN THE PROCESS OF THE FORMATION OF THE SYSTEM OF JUSTICE OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN 1917

revolutionary changes and the simultaneous process of state formation in 1917. A key component of these processes was the formation of a system of judicial power in the newly formed Ukrainian People's Republic. The purpose of the article is to investigate the transformational processes of the main features of the state and its functions in ensuring human security and conditions for the administration of justice in the conditions of revolutionary transformations. Practical measures on the establishment of a system of judicial institutions and provision of conditions for their functioning in the UPR were investigated on the basis of archival materials. Accordingly, the analysis of specific measures of the authorities of the UNR in the organization of legal proceedings and mechanisms for the use of judicial authorities to provide conditions for the functioning of mechanisms for the normal regulation of social processes, the protection of human rights to life, property, etc., was analyzed. First of all, the study attached great importance to the problem of the legitimacy of the judiciary in a crisis of public confidence in state institutions in general, which gradually developed into a crisis of authority of the state as such for a person. The efforts of the authorities of the Ukrainian People's Republic to ensure the prerequisites for the legitimate transition of the judicial organs of the former Russian Empire into the structure of the authorities of the new state, formed on the principles of the Third Universal of the Ukrainian Central Rada. At the same time, difficulties were noted in the process of transition of judicial institutions under the jurisdiction of a new state and the formation of informal public institutions that sought to assume the functions of the administration of justice. The results of the analysis are systematized using the theoretical models of legal support for the functioning of the state mechanism. On the basis of the results of the analysis and systematization carried out, the author's conception of the transformation of the main features and functions of the state in the conditions of revolutionary transformations is developed.

Key words: state, legitimate violence, judicial institutions, justice, prosecutors, legitimacy.

Постановка проблеми. Революційний цикл, який охопив Європу наприкінці й після завершення Першої світової війни, дав Україні шанс на створення власної політичної спільноти та держави. Проте, національне піднесення, небачена політична свобода та можливості і державотворчі потуги не дали бажаного для українських політичних сил результату, хоча їх робота і мала певні досягнення. Українським політичним силам у важкі роки революційних перетворень і війни часто не вистачало досвіду, вміння вправно виявляти організаторські можливості й брати під власний контроль ситуацію. У сфері забезпечення виконання державою окремих важливих її функцій українські політики та державотворці часто виявляли безпорадність, маючи при цьому реальну загрозу.

Однією з ключовою ознак держави слід відзначити наявність у неї монополії на здійснення легітимного насильства та право на його здійснення. Тобто «power», що означає фізичну силу змушувати підкорятися і «authority», що означає право направляти та наказувати, як зазначив філософ-томіст Жак Марітен [1, с. 119]. Цю характеристики відзначив також соціолог М. Вебер, прямо вказуючи, що держава інституція яка має право на здійснення легітимного насильства[2, с. 645]. Причому, «power» і «authority» має бути визначним в першу чергу зі сторони спільноти, яке складають піддані (громадяни) держави, а також зі сторони інших суб'єктів. У 1917 р., коли Третім Універсалом Української Центральної Ради було проголошено Українську Народну Республіку, іще в Європі тривала Перша світова війна і здобути визнання зі сторони інших суб'єктів міжнародного права для УНР було складно із-за нетривкого стану системи міжнародного права. Водночас, зі сторони Радянської Росії існувала реальна загроза, якій було можливим протиставити виключно легітимізацію державної влади УНР через визнання її беззаперечного авторитету українською політичною спільнотою. Тому перед творцями державних інституцій УНР поставало завдання забезпечити виконання державою її ключових функцій. В умо-

вах революційної деструкції це були такі нагальні функції як гарантування безпеки людині на території держави, а також забезпечення умов для здійснення правосуддя.

Стан розробки проблеми. Динамічні та статичні аспекти розвитку судоустрою Української Народної Республіки у контексті революційних подій 07.11.1917 по кінець 1917 року досліджували Іванов А. Ю. [3], Назаров І. В. [4], Задунайський В. В. [5], Сташків Н. М. [6], Ярош Д. В. [7]. Однак не було проведено дослідження щодо розкриття саме впливу революційної дійсності та державницьких дій як реакції правлячої політичної української еліти на зміни в правосудді від прийняття Третього Універсалу Української Центральної ради і по кінець 1917 р., не приділялося достатньої уваги правозастосуванню, веденню судочинства та відповіді соціально-політичних сил революції на них.

Відповідно, **метою статті** є дослідити трансформаційні процеси основних ознак держави і її функцій по забезпеченню безпеки людини і умов для здійснення правосуддя в суспільному середовищі революційних трансформацій.

Основні результати дослідження. Після Лютневої революції новоутворена політична спільнота України (Українська Народна Республіка на засадах автономії) та її еліта взяла за політико-правову ціль утворення української республіканської, правової, соціальної політичної спільноти, автономної у складі Російської Республіки, утвореної на демократичних і федеративних засадах [8]. Важливою задачею, на яку механізм держави УНР направляв увесь свій потенціал була мета створити автономну, правову політичну спільноту. Тобто спільноту із власним законодавством, правоохоронною та судовою владою, що забезпечує необхідними правовими засобами захисту права, свободи та охоронювані законом інтереси осіб, що перебувають у складі самоврядної у межах Федеративної Російської Республіки України. Це була перша у ХХ ст. спроба сформувати й інституційно забезпечити політичну українську общину, в якій її соціальні інститути керується верховенство права, гарантують недоторканність основоположних прав людини, культурних, політичних, соціально-економічних прав. Тому, предметом цього реформування неодмінно мав стати судоустрій та правосуддя.

Необхідність формування власної судової системи вперше була висловлена на Українському правничому з'їзді 13-14(26-27) червня 1917 р. Продовженням ідеї реформування судової системи стала декларація Генерального секретаріату, ухвалена на сесії Української Центральної Ради 10 червня 1917 р., згідно із якою пріоритетним завданням Генерального Секретаріату Судових Справ було визначено підготовку проведення судової реформи, зокрема реформування діяльності судових установ [6, с. 249]. Ключовим кроком фіксації ідеї формування судової системи України стало законодавче встановлення обов'язку та траєкторії руху Генерального Секретаріату Судових Справ у Третьому Універсалі: «Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідальний духові народу... З цієї мети приписуємо Генеральному Секретарству Судових Справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво і привести його до згоди з правними поняттями народу» [8] .

Генеральне Секретарство у справах Судових УНР активно розгорнуло роботу по забезпеченню функціонування системи судочинства. Від 14 листопада 1917 р. Генеральним Секретарем в справах Судових УНР Ткаченком було наді-

слано циркуляр до всіх Голів і Прокурорів судових Установ, щоб вони вироки, присуди і постанови виносили іменем «Української Народної Республіки», а не «По указу Временного Правительства» [9, арк. 1]. Вже 2 грудня 1917 р. було надіслано циркуляр до Голів Окружних судів і з'їздів Миркових суддів від Генерального Секретаря в справах судових щодо невиконання судовими установами закону від 10 листопада 1917 р., згідно якого було встановлено зобов'язання для судових установ виносити рішення іменем «Української Народної Республіки». У цьому циркулярі зазначалося, що судові установи, які не виконують цей циркуляр не можуть мати утримання із державної скарбниці й взагалі функціонувати на території УНР [10, арк. 2]. Циркуляр містив вимогу повідомити чи виконується суддями і установами закон від 10 листопада. А 4 грудня 1917 р. було надіслано судовим інституціям на території УНР циркуляр, в якому повідомлялося про утворення Генерального Суду до якого слід було надсилати на касаційний розгляд справи замість Правительственного Сенату (в Петрограді) [11, арк. 9]. Таким чином, було здійснено кроки щодо формування власної архітектури судової системи на базі існуючої за періоду колишньої Російської імперії, фактично, лише створивши Генеральний Суд і зобов'язавши судові інституції приймати на території УНР рішення її іменем та визнавати право на касаційне провадження за Генеральним Судом. На цей час усі фактичні правові й політичні підстави для цього склалися, оскільки в Петрограді відбувся більшовицький переворот і більшовики проголосили владу Рад й, фактично, ними було здійснено усунення від реальної влади інституцій. У тому числі й судових колишньої Російської імперії. Тому дії УНР були спрямовані на збереження на територіях, котрі було нею проголошено під її юрисдикцією, системи права у судочинства котра функціонувала. Більшовицька влада в Петрограді здійснювала злам старої системи судочинства застосовуючи анархічну практику, коли віталася новою владою і заохочувалося нехтування старими владними, у тому числі й судовими, інституціями.

20 листопада 1917 р. було надіслано вже більш адресно циркуляр до Голів Окружних Судів і з'їздів Миркових Суддів у дев'ять губерній, котрі згідно із Третім універсалом УЦР увійшли до складу УНР. Цей циркуляр містив доволі вагоме положення про суперечність застарілих правових норм, котрі продовжували діяти і які суперечать прагненням народних мас до дійсної рівності усіх громадян та місцевих національних особливостей і фактичному стану речей, тобто, як слідує із духу документу, усуненню класової нерівності, із новим станом соціуму. Ці суперечності, як відзначено, викликають у «менш твердої морально і розумово відсталій частини людності» насмішку над поняттям про дозволене і недозволене в умовах революційної дійсності. При цьому було зазначено про слабкість державного репресивного апарату [12, арк. 3], відсутність у судових і репресивних органів можливостей для належного виконання ними усіх вимог закону щодо проведення слідчих і судових дій. Все це призводило до проявів анархії (поняття потребує аналізу в контексті трактування у офіційному діловодстві), й дисгармонію в діяльності органів влади і суспільства щодо протидії злочинності [12, арк. 4]. Наголошено, що ефективною діяльністю судової влади може бути лише за умови її опори на Народ (так в тексті), а тому судова реформа мала активно здійснюватися із залученням усіх прогресивних представників правничої професії на місцях, проте, в складних революційних умовах це

не могло бути здійснено швидко. Тому судова влада мала діяти на основі закладених революцією ідеалів соціальної справедливості, які мали бути пристосовані до норм діючих кодексів. Тобто, циркуляром було запропоновано судовим інституціям керуватися революційними принципами при застосуванні діючих норм законодавства, які дісталися у спадок від колишньої Російської імперії. Ці ж норми мали застосовуватися у відповідності до подальших революційних змін укладу соціального життя і «виставлених волею організованого народу загальних принципів» [12, арк. 4]. Водночас, на судову владу покладалися прагнення протидії проявам анархії.

Власне, цей циркуляр давав роз'яснення поняття анархії, відзначаючи, що слід розуміти під вживаним у цьому документі цим поняттям не «політичну доктрину». Тобто, судова влада мала забезпечувати умови для виживання заходів проти проявів не політичної позиції, прихильності ідей побудови соціуму на анархістських принципах, які у той період набували значної популярності, а практики свавілля і проявів правового нігілізму.

Революційна практика передбачала, після прийняття соціально вагомих актів інституціями, які виникли в революційних умовах і брали на себе функції державних органів, проведення амністії засудженим за політичні злочини. Прийняття Третього універсалу УНР також мало наслідком оголошення амністії політичним в'язням. У Віснику уряду УНР Генерального Секретаріату № 7 від 23 грудня 1917 р. було опубліковано циркуляр Прокурорам Судових Палат і Окружних Судів, у якому вимагалось надати відомості про кількість засуджених за політичні правопорушення у в'язницях, кількість амністованих і кількість тих хто з цього питання зверталися. В циркулярі вказувалося на відомості про те, що закон про амністію було неналежним чином виконано [13, арк. 6]. Амністія в даному разі була не просто символічним актом, а також мала відігравати свою роль у легітимізації УНР і її судової системи. Саме цим і було вмотивованим Генеральне Секретарство у Справах Судових, здійснюючи постійний контроль над процедурою реалізації амністії. Ним було отримано численні клопотання від засуджених щодо можливості скористатися правом на амністію, які, щоправда, у більшості не були задоволені із-за того, що тих хто зверталися було засуджено за кримінальні діяння. Проте, Генеральне Секретарство у справах судових запропонувало звільнити із ув'язнення й направити у військові частини всіх звинувачених й засуджених за невиконання бойового наказу які підлягали амністії, а самим звинуваченим і засудженим звернутися із клопотаннями до відповідних судових установ у порядку, встановленому законом Української Центральної Ради про амністію [14, арк. 31]. Показовою є справа колишнього підданого Австро-Угорщини, поляка отця Бернарда Кляйна, якого було засуджено у часи Російської імперії за шпигунство, Генеральне Секретарство у Справах Судових розпорядилося не здійснювати його етапування у Росію й переглянути його справу [15, арк. 33]. Беручи до розгляду такі звернення, Генеральне Секретарство у Справах Судових здійснювало легітимізацію Генерального Секретаріату УНР і державних інституцій у здійсненні ключових функцій держави.

Ключове значення у здійсненні революційних соціальних перетворень в УНР мало земельне питання і у його розв'язанні важливу роль було відведено також системі судів. Активна участь судових інституцій у надзвичайно політично значущому процесі, яким було розв'язання земельного питання, також

мало сприяти легітимізації державних інституцій УНР, у тому числі й системи судочинства. Зокрема, циркуляром Головам Окружних Судів від 5 грудня 1917 р. було запропоновано видати розпорядження старшому нотаріусові (у кожному судовому окрузі) негайно припинити затвердження права на землю, операцій купівлі-продажу, застави та інших правочинів із землями у місцевості за межами відповідного судового округу, які були зайняті сільськогосподарськими і лісовими угіддями, а нотаріусам припинити здійснення усіх правочинів на землі приватного і публічного володіння (оренду, порубку лісу та ін.) [16, арк. 10]. Тобто, на реалізацію земельної реформи Генеральний Секретаріат УНР цілковито покладався на судову систему, котра мала легалізувати його заходи на місцях. Ситуація мала особливість у тому, що Третім Універсалом УЦР було проголошено право власності на землю народу без врегулювання процедури його реалізації, на відміну від радянської влади. Котра проголосила перехід всієї землі в розпорядження виконавчих комітетів Рад. Крім того, положення про право власності на землю в УНР викликало невдоволення значної частини землевласників, особливо на Правобережжі, здебільшого, польського походження. Генеральний Секретаріат прагнув не допускати загострення у новоствореній державі міжнаціонального конфлікту. Водночас, у циркулярі було відзначено, що захід відносно нотаріального фіксування правочинів щодо права на землю має на меті забезпечення умов для переходу землі в руки трудового народу. Тобто, судові органи мали забезпечити наявний правовий статус земель «нетрудових господарств» до прийняття закону УНР, яким мало бути розроблено механізм здійснення передачі земельної власності на легітимній основі.

Нормативне закріплення програмного положення щодо організації в УНР судочинства відповідно до «правних понять народу» є у повній мірі прагматичним та нагальним для проведення цивілізованого правосуддя. Адже система суду, органів правопорядку і виконання рішень, встановлена у колишній Російській імперії іще за часів імператора Олександра III, внаслідок Лютневої революції механізми владарювання. Вона не просто втратила фізичну силу змушувати підкорятися (Power), але й право направляти і наказувати (Authority) [1, с. 119]. Рефлекси покори — властивість підкорятися владі — після падіння царя був розвіяний та призвів до необмеженого прояву «рефлексу свободи», сваволі підданих. Вслід за чим погаснули рефлекси покори солдат до офіцерів і генералів, робочих — керівників фабрик і підприємств, селян — дворян, поміщикам, представникам міського та земського самоврядування, взагалі підопічних — владним. В умовах багатовладдя й регулярного відвертого нехтування нормами права, державним органам які мали їх застосовувати апелювати до теоретичних ознак і функцій держави ніякого сенсу не було. Про це свідчать численні факти свавільного заволодіння майном, яким іще донедавна авторитетні державні інституції могли протидіяти і здійснювалися ці акти під впливом агітації агентури радянського уряду в Петрограді («агентами Леніна», як їх зазначено в офіційній документації) [17, арк. 57–58]. Виникають також різноманітні судові установи, які уповноважували себе здійснювати правосуддя, нехтуючи при цьому формально діючими нормами права. Наприклад, у березні-квітні 1917 року в Луганську виник революційний трибунал, склад якого обирався Радою робітників і солдатських депутатів [18, с. 108]. У Катеринославській і Херсонській губерніях виникли тимчасові суди в складі мирового судді (голови), одного представника

від робітників та одного від селян [19, с. 54]. Дана ситуація перетворювала правосуддя в судочинство розгніваних революційних мас та груп з деформованим рефлексом покори [18, с. 72–87].

Тому в революційні періоди можемо спостерігати конфлікт між динамічним характером економічних і соціально-політичних перетворень і правової системи, що часто ставало передумовою для здійснення насильницьких дій. У своїй праці П. Сорокін вказує із точки зору соціолога на розв'язування соціальної активності в революційних умовах, яка доходить до найвищої точки, а далі на соціальні процеси починає накладатися гіпс. Дана аналогія цілком є доцільною, проте, на прикладі ситуації в Хорольському повіті Полтавської губернії. Хорольська Рада робітничих і солдатських депутатів 20 листопада 1917 р. звернулася до Генерального Секретаря у Справах Судових із скаргою на діяльність прокуратури повітового суду і, зокрема, судового слідчого. У скарзі йдеться про те, що радою було опечатано магазин Уманського, проте, судовий слідчий зняв печатку без «дозволу» Ради. Відповідно, Рада скаржиться, що прокуратура дотримується законодавства «знищеної монархії» чим завдає «лиха демократії Української Народної Республіки» [20, арк. 43]. На цьому ж зверненні було накладено резолюцію, що наклада печатку на установи має повноваження лише слідчий. Відповідно, в даному разі свавілля було зі сторони соціальної інституції, котра незаконно і керуючись революційною доцільністю взяла на себе повноваження судової інституції. Інший приклад стихійної «революційної творчості мас» іще більш яскраво ілюструє ситуації із виникненням неформальних судових інституцій які намагалися взяти під власний контроль законодавчо легітимні органи. У вінницькому судовому окрузі в містечку Бершаді Ольгопольського повіту Подільської губернії 28 грудня 1917 р. селяни зібралися на сход і винесли рішення за яким ряд посадовців судової влади мали залишити свої посади під загрозою, що будуть убиті. Із цим рішенням вони звернулися до товариша прокурора Вінницького окружного суду [21, арк. 68–69]. У зв'язку із цим інцидентом Голова з'їзду мирових суддів звертався з проханням убезпечити судових службовців від свавільних посягань.

Питання здійснення судочинства як функції державної влади в УНР мало за перепону також плутанину із повноваженнями виконавчих інституцій. Державну виконавчу владу на місцях репрезентували Комісари (губерніальні та повітові), які підпорядковувалися Генеральному Секретареві Внутрішніх Справ. Проте, одразу досвід формування системи державної влади в УНР показав, що Комісари не мали змоги здійснювати на місцях повноваження виконавчої влади і, фактично, владні повноваження від імені держави здійснювали військові коменданти, маючи реальні інструменти впливу завдяки військовим підрозділам. На це вже вказують факти за неможливості виконання слідчих дій чи виконавчого провадження Генеральним Секретарем у Судових Справах рекомендувалося відповідним судовим посадовцям звертатися до сприяння військової влади. Слід звернути увагу на такий приклад, як події в селі Галиці Ніжинського повіту, де в ніч на 10 листопада 1917 р. групою обивателів (цивільних осіб) біло здійснено погром камери 7-ї Мирової дільниці в результаті чого було знищено справи, книги та іншу казенну документацію. З'їзд Мирових Суддів звернувся до Ніжинського Повітового Комісара із проханням здійснити розслідування цього інциденту [22, арк. 27]. Це звернення у декількох копіях було направлено

крім Повітового Комісара іще до Прокурора Округного суду, Старшому Голові Київської судової Палати і до Генерального Секретаріату УНР, звідки вона потрапила до Генерального Секретарства у Справах Судових. Тобто, фактично, для здійснення слідства у справі місцевого характеру була потреба звертатися й шукати підтримки від значної кількості інституцій. Причиною такого забюрократизованого становища було те, що державні інституції УНР не мали змоги протидіяти проявам свавілля і явного масового порушення законодавства, яке було характерним для ситуації революційного періоду. За таких умов судові інституції, а також і слідчі органи, які перебували в структурі судових інстанцій, виконувати ефективно свою функцію не мали змоги. Тому держава УНР в революційних умовах опинилася у становищі неспроможності виконувати також і функцію забезпечення умов для справедливого судового розгляду справ, зокрема, цивільних у арбітражному порядку. Відповідно, практика намагання владою УНР в умовах революційного хаосу організувати діяльність судової системи влади вказує на важливе завдання для держави-забезпечити належні умови для здійснення правосуддя. Тому в умовах революції формувалися численні неформальні інституції, котрі брали на себе функцію здійснення правосуддя. У здійсненні цієї функції вони керувалися принципом, який у практиці застосування отримав назву «революційна доцільність». Цим принципом, характерним лише для революційних умов, керувалися, здебільшого, не професійні правники і посадові особи, які представляли інституції державної влади, а соціально-політичні діячі, користуючись умовами відсутності нормативного забезпечення соціально-політичної ситуації й настроїв які склалися в суспільстві збуреному революційними подіями. Відповідно, у ситуації революції слід відзначити динамічність соціальних процесів і правова система не у змозі ці процеси належним чином унормувати й забезпечити їх проходження у встановлених нею процесуальних рамках.

Необхідно звернути увагу на роботу Генерального Секретарства у Справах Судових щодо створення безпосередньо йому підлеглих органів на місцях для боротьби із анархією. Зокрема, про це свідчать посвідчення, які видавалися командированим в комісії на місцях для боротьби із анархією. Посвідчення яке було видано 27 листопада 1917 р. Федору Ловецькому надавалося від імені Генерального Секретаріату УНР і Генерального Секретарства у Справах судових [23, арк. 58]. Таким чином мало бути забезпечено цьому уповноваженому його повноваження від імені уряду.

Проблеми із легітимізацією влади УНР виявлялися вже у процесі намагання забезпечити функціонування судової влади. Зокрема, це виявлялося в численних проявах саботажу порядку судочинства, встановленого в УНР і діловодства. Так, Генеральний Секретар у Справах Судових звертався до Прокурора Судової Палати Харкові телеграмою від 9 листопада 1917 р. із запитом щодо підтвердження повідомлення у київських газетах факту, що виконуючий обов'язки прокурора Пузирьов відмовився прийняти від прокурора Лубенського суду переписку українською мовою [24, арк. 11].

Показовими є вказівки по вертикалі до судових установ від Генерального Секретаря у Справах Судових щодо вживання ними заходів та реагування на прояви порушення законів. Так, після 17 листопада 1917 р., оскільки саме цього числа з приводу події, на яку відреагувати вказувало звернення, надійшло звер-

нення, Генеральний Секретар у Справах Судових звернувся до Прокурора Харківського Окружного Суду, вказавши, що Смолянинівський волосний селянський сход Старобільського повіту вчинив самосуд над місцевим поміщиком Є. Котовим-Коношенком. У зверненні було закликано Прокурора негайно вжити відповідних карному законодавству заходів, а у разі перешкоджання слідчим діям звернутися за допомогою до військової сили [25, арк. 16]. Дане звернення цілком було в контексті політико-правової ситуації яка складалась під впливом поширення Декрету про землю Другого Всеросійського з'їзду Рад і більшовицької агітації. Із останнім явищем активно намагалась боротися влада УНР. Фактично, на території проголошеної держави відбувалося формування інституцій, котрі претендували на здійснення державних функцій на окремих територіях і в конкретно ними ж визначених ситуаціях. У даному випадку мова йшла про здійснення монопольного легітимного насильства (фактично, органи самоорганізації брали на себе таку функцію держави). Таке явище ставало можливим у результаті того, що державні інституції, які дісталися у спадок УНР від колишньої Російської імперії не мали змоги ефективно здійснювати покладені на них функції зважаючи на загальний настрій суспільства. Таке явище доволі детально аналізував у своїй праці П. Сорокін [26, с. 74–77]. Ці державні інституції були ефективними у рамках старого законодавства, яке виходило у тому числі із принципів, що винятково держава має право на здійснення легітимного насильства, приватна власність є недоторканою, а також і життя людини. Соціальна революція поставила під сумнів питання недоторканості власності вже у результаті приходу до влади численних партій, які у своїх програмах передбачали перерозподіл власності. Водночас, популярністю могли користуватися в суспільстві лише ті партії, які передбачали у програмах простий і зрозумілий спосіб перерозподілу власності і саме таким чином вони могли забезпечувати собі суспільну підтримку і легітимність. Єдиною гарантією здійснення перерозподілу власності суспільні прошарки, на підтримку яких намагалися розраховувати революційні партії, могли сприйняти лише надання їм інструментарію легітимізувати насильство супроти опонентів популярних для них програмних положень (зокрема і щодо перерозподілу власності). Крім того, гарантією здійснення такого перерозподілу власності могло розглядатися право на здійснення колективного насильства щодо суспільних елементів, які були ворожі положенню щодо перерозподілу власності, завдяки цьому й виникає поняття «контрреволюційного елементу», яке набуває становища правового поняття. У такій системі суспільних правовідносин старі судові інституції не мали змоги ефективно працювати й втрачали свою легітимність. Відповідно, як видно із документа, єдиною інституцією, яка мала змогу забезпечувати суспільний порядок, була військова сила. На неї й покладался спеціально уповноважений орган у справах забезпечення умов для функціонування судової системи. Тому становища особливого легітимізуючого владу і політичну систему УНР органу набували військові коменданти на місцях, які поступово здобували майже необмежені повноваження на місцях. Фактично, вони ставали владою в межах своєї територіальної компетенції й перебирали на себе функції по здійсненню легітимного насильства, а також судові функції, визначаючи в яких саме ситуаціях це насильство застосовувати.

З приводу вбивства Є. Котова-Коношенка до УЦР звернувся його син Юхим. Слід відзначити одне із положень звернення, в якому зазначалося, що він звер-

тається до УЦР як «до останнього оплоту законності й порядку» й просив, що винні у вбивстві його батька були віддані «поки існуючому у нас суду» [27, арк. 17]. У своєму зверненні, Є. Котов-Конощенко емоційно зазначає, що «Росія» перетворювалась в розбійницьке гніздо у якому не можливо було жити не належачи до «числа вбивць, злодіїв і розбійників». Останнє має значення для аналізу сприйняття нової системи суспільних відносин представником одного із суспільних прошарків, котрий страждав від легітимізованого перерозподілу власності. Зокрема, у свідомості, не зважаючи на прийняття Третього Універсалу, згідно якого УНР набувала усіх атрибутів незалежної держави, хоча й оголошувала себе частиною демократичної Росії на федеративних засадах. Водночас, у свідомості встановився поділ на суспільні прошарки, в першу чергу на тих, хто здійснювали свавільно насильство і решту суспільства. Саме таким чином підризалась легітимність державних інституцій, обумовлена нещадністю ними виконувати їхні функції й фактично, складалась ситуація відмови від них і де-факто делегування суспільним елементам, які мали інструменти для здійснення насильства і були мотивовані правовим нігілізмом у системі діючого іще на території УНР права.

Аналогічною була ситуація і щодо єврейського погрому в Каневі, коли Генеральний Секретар у Судових Справах звертався до Прокурора Суду в Черкасах щодо термінового розслідування цього правопорушення і рекомендував у разі перешкод проведенню слідства звертатися до військової сили [28, арк. 24]. В цей період єврейські погроми на території УНР набували великих масштабів і заради протидії цьому явищу УЦР приймалися відозви. Проте, вживати заходи проти погромів була можливість лише застосовуючи військову силу, оскільки явище набувало такого масового характеру, що встановлені законодавством процесуальні методи протидії не могли мати ніякого ефекту.

Висновки. Революційна хвиля створила передумови для здійснення насильства масами, а це явище, у свою чергу, обумовлювало почуття безкарності й права за умови чисельної переваги вирішувати долю. Фактично, маси отримали право вершити суд на власний розсуд. Це створило підстави для виникнення нелегітимних з точки зору законодавства, проте, визнаних за авторитетні й правосудні, судових інституцій. Тому право на здійснення легітимного насильства переходить від держави до маси, а його застосування стає результатом миттєвого право творення і правозастосування. Оскільки часто норми створювалися масою під революційний момент і могли застосовуватися лише разово, як у прикладі із селянським сходом яким було вчинено самосуд над поміщиком в Лохвицькому повіті. Оперативно створені в складних революційних реаліях державні інституції УНР були вимушені конструювати систему судочинства на основі старих інституцій колишньої імперії. У свою чергу, революційна дійсність послабила у суспільства рефлекс покори і повагу до власності, а тому суспільство протистояло будь-яким спробам державних інституцій УНР обмежити розгул свавілля. У свою чергу, уряд УНР Генеральний Секретаріат намагався спрямувати революційні перетворення у легітимне русло й спиратися на діючі норми законодавства. Тому намагався легітимізувати запропоновану ним процедуру переходу владних повноважень від старих, російських державних інституцій, до новоутворених українських. Одним зі способів легітимізації було намагання покласти на судові інституції функцію по розв'язанню складних

політичних проблем, як амністії політичним в'язням і земельного питання. Не маючи реальних інституційних можливостей протистояти «революційній творчості мас» новостворені державні структури УНР не мали змоги забезпечити власну легітимність, спираючись на довіру суспільства. Не здатність обмежувати насильство щодо особистості та її власності підживляла монополію держави на здійснення легітимного насильства і робила будь-який її наказ не легітимним й нікчемним. Таким чином, він поступався постановам, якими легітимізувалося акти колективного насильства. В цілому, спроба формування системи правосуддя після прийняття Третього універсалу УЦР — неефективна революційна хаотична хвиля нормотворчої діяльності за відсутності реальних інструментів застосування цих норм.

Практика конструювання й функціонування системи правосуддя УНР в складних революційних умовах є цінним досвідом державотворчої діяльності який потребує подальшої систематизації й осмислення. Особливої уваги потребує дослідження методики здійснення спроб набуття судовими інституціями суспільної довіри, а через неї легітимізації державних інституцій у складних революційних умовах. Цей досвід буде корисним для застосування в Україні на нинішньому переломному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маритен Ж. Человек и государство / Пер. с англ. Т. Лифинцевой. — М: Идея-Пресс, 2000. — 196 с.
2. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайдено. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.
3. Іванова А. Ю. Формування основ судоустрою Української Народної Республіки // Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали XXV Міжнародної історико-правової конференції 16–18 вересня 2011 р., м. Саки / Під заг. ред. Усенко І. Б. — К. — Сімферополь: СМД, 2011. — Ч.1. — С. 249–253.
4. Назаров І. В. Історичні особливості формування судової системи України // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / ред. кол.: Битяк Ю. П. та ін. — Х. : Право, 2010. — Вип. 19. — С. 19–20.
5. Задунайський В. В. Військово-судова система українського війська за часів Української Центральної Ради // Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки. — 2009. — Вип. 1. — С. 111–114.
6. Сташків Н. М. Становлення та розвиток судової системи Української Народної Республіки періоду Центральної Ради // Правозастосування: теорія, методологія та практика: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 13 квітня 2017 року. Тези наукових доповідей. — Київ-Тернопіль: «Економічна думка», 2017. — С. 276–280.
7. Ярош Д. В. Формування судової системи Української Народної Республіки періоду Центральної Ради // Університетські наукові записки. — 2007. — Вип. 1(21). — С. 18–22.
8. Третій Універсал Української Центральної Ради // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. — У 2 т. — Т. 1.: 4 бер. — 9 груд. 1917р. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 398–399.
9. Циркулярно Предсідателям і Прокурорам Судових Установ (від — П. С.) Генерального Секретаря у справах судових. Київ, 14 листопада 1917 р. // Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України), ф. 2209, оп. 1, спр. 8.

10. Циркулярно Предсідателям Окружних Судів і з'їздам Миркових Суддів (від — П. С.) Генерального Секретаря у справах судових. Київ, 2 грудня 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 8.
11. Пп. Старшим Предсідателям Судових Палат, Предсідателям Окружних Судів і З'їздів Миркових Суддів. Циркуляр. 4 грудня 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 8.
12. Циркулярно Предсідателям Окружних Судів і Предсідателям З'їздів Миркових Суддів у губерніях: Київській, Волинській, Подільській, Полтавській, Чернігівській, Харківській, Херсонській і Таврійській (від — П. С.) Генерального Секретаря у справах судових. Київ, 20 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 8.
13. З Вісника Генерального Секретаріату №7 від 23 грудня 1917 року Панам Прокурорам Судових Палат і Окружних Судів Циркулярно // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 8.
14. Прокурору Житомирського окружного суду (від — П. С.) Генерального Секретаря у справах судових. 22 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
15. Начальникові Київської Губерніяльної тюрми (від — П. С.) Генерального Секретаря у справах судових. 22 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
16. Циркулярно. Пп. Предсідателям Окружних Судів. 5 грудня 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 8.
17. Подільському губернському Комісару (від — П. С.) начальника міліції. 15 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 628, оп. 1, спр. 2.
18. Сергійчук С. Л. Із історії революційних трибуналів в Україні // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Збірник наукових праць. Серія: Історія. — 2000. — Вип. II. — С. 106–112.
19. Румянцев В. О. Судова система в Україні в період «української революції» 1917–1921 рр. // Проблеми законності. — Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. — Вип. 100. — С. 53–62.
20. Рада військових і робітничих депутатів м. Хорола (до — П. С.) Генерального Секретаря у справах Судових. 20 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
21. Голова з'їзду миркових суддів Ольгопольського повіту в Генеральне Секретарство у справах судових Української Народньої Республіки. 31 грудня 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 12.
22. Нїжинському Уїздному Комиссару (від — П. С.) Предсідателя Съїзда Мирковых Судей Нежинского округа. 10 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
23. Посвідчення (Федора Ловецького). 27 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
24. Харків. Прокуророві Судової Палати (від — П. С.) Генерального Секретаря у справах Судових. 9.11.1917 // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
25. Прокурору Харківського Окружного Суду. Без дати, після 17 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
26. Сорокин П. Социология революции. — М.: Астрель, 2008. — 784 с.
27. Въ Украинскую Центральную Радѹ Землевладѣльца Ефима Емельяновича Котова-Конощенко. 17.XI.1917 // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.
28. Черкаси. Київської. Прокурору Суду (від — П. С.) Генерального Секретаря (у справах судових). 18.XI.1917 р. // ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 9.

REFERENCES

1. Marithen, J. Man and state. In T. Lifintsev (Ed.). Moscow: Idea-Press (in Rus.).
2. Weber, M. (1990). Selected Works. In Yu. N. Davydova (Ed.). Moscow: Progress. (in Rus.).
3. Ivanova, A. (2011). Formation of Foundations of the Judiciary of the Ukrainian People's Republic. In *Judicial power in Ukraine and the world: history, modernity, prospects of development*, 249–253. (in Ukr.).
4. Nazarov, I. (2000). Historical peculiarities of the formation of the judicial system of Ukraine. In *State construction and local self-government*, 19, 19-20. (in Ukr.).
5. Zadunayskyi, V. (2009). Military-judicial system of the Ukrainian army during the time of the Ukrainian Central Rada. In *Bulletin of the Donetsk National University Series B. Humanitarian Sciences*, 1, 111–114 (in Ukr.).
6. Stashkiv, N. (2017). Formation and development of the judicial system of the Ukrainian People's Republic during the Central Rada period. In *Applied Law: Theory, Methodology and Practice: A collection of materials of the International Legal Scholarship Conference «Actual Law»*, Kyiv, April 13, 2017. Abstracts of scientific reports, 276–280. Kyiv-Ternopil: Economic Thought. (in Ukr.).
7. Yarosh, D. (2007). Formation of the Judicial System of the Ukrainian People's Republic during the period of Central Rada. In *University Scientific Notes*, 1 (21), 18-22. (in Ukr.).
8. Third Universal. (1996). Ukrainian Central Council: Documents and materials. Vol 1: 4 Mar. — 9 dec. 1917 (pp. 398-399). Kyiv: Science opinion. (in Ukr.).
9. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 8 (in Ukr.).
10. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 8 (in Ukr.).
11. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 8 (in Ukr.).
12. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 8 (in Ukr.).
13. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 8 (in Ukr.).
14. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).
15. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).
16. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 8 (in Ukr.).
17. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 628, description 1, file 2 (in Ukr.).
18. Serhiychuk, S. (2000). From the History of Revolutionary Tribunals in Ukraine. In *Scientific Papers of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky. Issue II. Series: History: Collection of scientific works*, 106-112. (in Ukr.).
19. Rumyantsev, V (2009). Judicial System in Ukraine during the «Ukrainian Revolution» 1917-1921. In *Problems of Law*, 100, 53-62. (in Ukr.).
20. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).
21. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).

22. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Rus.).
23. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).
24. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).
25. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).
26. Sorokin, P. (2008). Sociology of the revolution. Moscow: Astrel (in Rus.).
27. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Rus.).
28. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 2209, description 1, file 9 (in Ukr.).

УДК 620.9:621.31](447.7)»1945/1950»

Назарчук О. М.*,

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. anazarchuk@ukr.net»

Сацький П. В.*,

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. pavangard@i.ua

ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПІВДЕННИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ І КРИМСЬКОГО ПІОСТРОВА В КОНТЕКСТІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УРСР ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. Проблема спільної історії соціально-економічного розвитку України і Криму нині набуває особливої актуальності зважаючи на політичну ситуацію. Проте, тривалий період господарської взаємодії й реалізації економічних та соціальних програм, котрі географічно охоплювали території ряду областей Української РСР і Кримської області протягом десятиліть потребує ґрунтовного дослідження й аналізу. Крим набув доволі потужного економічного розвитку завдяки реалізації програм розбудови сільського господарства, енергетики, рекреаційного комплексу та інших галузей. При цьому, Кримський півострів був частиною масштабних проєктів, базою для реалізації яких була територія України. Однією із ключових програм розвитку економіки після завершення Другої світової війни для Криму була розбудова енергетичного комплексу Української РСР й формування Південного енер-

* «Nazarchuk O. M., Ph.D. in History, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv. Ukraine. anazarchuk@ukr.net»

* Satskyi P. V., Ph.D. in History, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv. Ukraine. pavangard@i.ua FORMATION OF THE UNIFORM ECONOMIC COMPLEX OF THE SOUTHERN DISTRICT OF UKRAINE AND CRIMEA IN THE CONTEXT OF THE ENERGY STRATEGY OF THE URSR AFTER THE SECOND WORLD WAR